

УДК 37+82.091

*Марина Ткачук,
аспірант кафедри української і зарубіжної літератури
та методики навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький
державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав-Хмельницький, Україна)*

**ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ
І ЛІТЕРАТУРНОЇ КОМПАРАТИВІСТИКИ
В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ МЕТОДИЧНОЇ НАУКИ**

У статті проаналізовано шлях розвитку і становлення понять «літературна компаративістика», «педагогічна компаративістика».

Визначено основні категоріальні поняття і з'ясовано їхнє значення. Зроблено спробу описати генезис обох наук від періоджерел. Виявлено, що літературна і педагогічна компаративістика пройшли кілька історичних етапів трансформації і доповнення. З'ясовано, що науки розвиваються в тісному взаємозв'язку, доповнюючи одна одну. Проблема співіснування і еволюції методології наук є предметом вивчення багатьох сучасних дослідників і залишається актуальною.

Ключові слова: компаративістика, літературна компаративістика, педагогічна компаративістика, методична наука, компаративні дослідження.

В статье проанализирован путь развития и становления понятий «литературная компаративистика», «педагогическая компаративистика». Определены главные категориальные понятия и выяснено их значение. Сделана попытка описать генезис возникновения обеих наук от первоисточников. Обнаружено, что литературная и педагогическая компаративистика развиваются в тесной взаимосвязи, дополняя друг друга. Проблема сосуществования и эволюции методологии наук является предметом изучения многих современных исследователей и остается актуальной.

Ключевые слова: компаративистика, литературная компаративистика, педагогическая компаративистика, компаративные исследования.

In the article the way of development and formation of the concepts «comparative literature», «comparative pedagogy» was analyzed. The main categorical concepts and the determination of their value were analyzed. An attempt to describe the genesis of both sciences from original sources was made. It was revealed, that literary and comparative pedagogy have the same historical stages of transformation and additions. It was found, that sciences developed in close relationship, complemente each other. Comparative research appears on the verge of interaction between different sciences. Some elements such as as theory, directions, methods and techniques were compred. Therefore, the newly formed comparative sciences had intermediate character. Literature comparativistic is young science. Comparative pedagogy deals with comparison of educational phenomena and methodological elements. These sciences have much in common, because both use the same comparative method of research. The problem of the coexistence and evolution of the methodology of science is the object of studying by modern scholars and remains relevant.

Key words: comparative studies, comparative literature, comparative pedagogy, methods of science, comparative research.

Пошук шляхів проведення якісних змін в українському освітньому процесі є одним із стратегічних завдань для зміцнення авторитету держави на міжнародній арені. Відповідно до Указу Президента України «Про

Національну доктрину розвитку освіти України» (2002 р.): «Глобалізація, зміна технологій, перехід до постіндустріального, інформаційного суспільства, утвердження пріоритетів сталого розвитку, інші властиві сучасній цивілізації риси зумовлюють розвиток людини як головну мету, ключовий показник і основний важіль сучасного прогресу» [11]. Наукові дослідження сьогодення спрямовані на вирішення освітніх проблем, накопичених за роки незалежності України. Для цього необхідні нові методи, підходи або трансформація, актуалізація функцій вже відомих. Одним із них є компаративний підхід, який наразі часто використовується дослідниками в різних наукових сферах. Його ефективність полягає в тому, що наукова проблема розглядається шляхом зіставлення можливих рішень і в подальшому обрання найбільш результативних.

Ми будемо детально розглядати низку концептуальних категорій, таких як: компаративістика, літературна компаративістика, педагогічна компаративістика.

Становлення терміну «компаративістика» складне і багатовимірне. Слово походить від лат. *comparativus* – порівняльний [9].

Н. Муқан і Л. Гук у своїй статті «Ретроспектива розвитку компаративістики» [6] висвітлюють динаміку становлення порівняльної науки у різних сферах. На їхню думку, вперше елементи компаративістики активно були застосовані в лінгвістиці, коли в мовознавців виникла потреба порівняти європейські мови на всіх рівнях на основі їхньої подібності. Незабаром зіставляти і порівнювати сюжетні елементи художніх творів почали і в літературознавстві. Учені таким чином знаходили подібності у вітчизняних і зарубіжних літературах, могли пояснити причиново-наслідкові зв'язки, характери літературних героїв, авторські композиційно-стильові особливості. Після успішної апробації компаративістики в юриспруденції, новою галуззю для інтенсивного впровадження порівняльних досліджень стала педагогіка.

У короткому термінологічному словнику підручника В. Будного та М. Ільницького «Порівняльне літературознавство» зазначено, що компаративістика – літературознавча дисципліна, що зіставними методами вивчає генетичні і контактні зв'язки, типологічні та інтертекстуальні відношення національних літератур, а також їхні міжмистецькі й міждисциплінарні відношення [2, с. 393].

Історично склалося, що компаративні дослідження виникали на межі взаємодії різних наук, які свого часу поставали перед проблемою вибору. Порівнюватися могли будь-які елементи науки: теорії, напрями, методи, прийоми тощо.

Літературна компаративістика – це відносно молода наука, яка виокремилася з порівняльного літературознавства. Своєю історією вона сягає ще античних часів, коли вперше прослідковуються елементи порівняння в окремих художніх творах (Аристофан, Аристотель). У комедії Аристофана «Жаби» суперечка Есхіла та Еврипіда, насичена першими

проявами порівняльних елементів, є яскравим зразком оригінальної художньої компаративістики в літературі.

Літературна компаративістика виникла на межі двох наук: історії і теорії літератури, тому протягом усього свого розвитку до сьогодні вона позначена рисами, що властиві утворенням проміжного характеру. Водночас їй властиві інтенції їх синтезування, у певному розумінні вона є своєрідною метамовою літературознавства [10, с. 6]. В. Будний, М. Ільницький у своїх працях визначають «проміжне» становище компаративної науки її існуванням у двох вимірах: синхронічному і діахронічному. Синхронічний вимір реалізується теоретико-понятійною системою літературних особливостей на певному етапі мистецького розвитку, а діахронічний – парадигмою сталих літературних принципів і теорій, що підлягають подальшому зіставленню і порівнянню [2].

Як вважає професор О. Бровко, «компаративістика або порівняльне літературознавство – це галузь філології, яка займається зіставленням еволюційних тенденцій національних літератур, вивченням безпосередніх та опосередкованих взаємин між ними, їхніх подібностей і відмінностей» [1, с. 13]. Також вона наголошує, що літературна компаративістика не має кордонів для націй, творів, сюжетів, адже покликана об'єднувати ідеї літератури як мистецтва.

На думку В. Будного і М. Ільницького, авторів посібника «Порівняльне літературознавство», ключовий термін має таке тлумачення: «Порівняльне літературознавство – це галузь науки про красне письменство, яка займається зіставленням еволюційних тенденцій національних літератур, вивченням безпосередніх та опосередкованих взаємин між ними, їхніх подібностей і відмінностей» [2, с. 8].

На новий етапний рівень літературна компаративістика вийшла завдяки створенню окремого відділу компаративістики при Інституті літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України, який заснований у 2004 році. Результати своєї активної і плідної наукової діяльності науковий підрозділ оприлюднює у річнику «Літературна компаративістика». До складу відділу входять такі відомі науковці, як: Д. Наливайко, Г. Сиваченко, Т. Денисова, Т. Свєрбілова, І. Мельниченко, Т. Рязанцева, О. Брайко, О. Дубініна, Г. Стембковська та ін.

Ось як вони визначають основні напрями й завдання «Літературної компаративістики»: вивчення української літератури в системі міжнаціональних взаємин і контекстів; розробка методологічних і методичних проблем сучасної компаративістики; ознайомлення з сучасними течіями та концепціями зарубіжної компаративістики; дослідження історії української компаративістики; проблеми викладання літературної компаративістики у вищій і середній школі; рецензування українських та зарубіжних видань з компаративістики й бібліографічна інформація; координування науково-дослідницької роботи в галузі.

У міру становлення й дослідження нової науки «літературна компаративістика» науковці намагалися описати її структуру. В антології

відомого компаративіста Д. Наливайка зібрані праці багатьох іноземних учених, які висвітлюють проблеми порівняльного літературознавства з проєкції національного розуміння. Ми бачимо, що погляди на еволюцію і подальші перспективи цієї науки різні, але всі вони більшою чи меншою мірою охоплюють такі проблеми:

- літературні зв'язки та впливи;
- аналогії та розбіжності в галузі тематики і проблематики;
- типологія літературних напрямів і жанрів;
- національне й інтернаціональне [1, с. 15].

В. Будний та М. Ільницький виокремлюють такі розділи сучасної літературної компаративістики:

- порівняльно-історичне літературознавство (вивчення генетичних і контактних зв'язків);
- рецептивна естетика, зокрема критична рецепція та перекладознавство;
- типологічне дослідження літератури;
- інтертекстуальні студії;
- інтермедіальні студії (висвітлення зв'язків літератури з іншими видами мистецтва);
- інтеркультуральні студії (імагологія та постколоніальні дослідження) [2, с. 12].

Тісно пов'язана з літературною педагогічна компаративістика. Історичні і соціальні зміни в суспільстві стимулюють педагогіку до пошуку нових шляхів втілення принципів навчання і виховання, які були б актуальними і дієвими. Найрезультативнішим способом виявлення цих шляхів є переймання і порівняння позитивного педагогічного досвіду на різних рівнях: між національними системами освіти, між вітчизняними – у синхронії (порівняння досвіду різних педагогів одного історичного періоду) і діахронії (зіставлення педагогічних здобутків науковців різних часів).

У працях зарубіжних і вітчизняних науковців висвітлюються різноманітні аспекти теорії і методології компаративних педагогічних досліджень (А. Градовський, Н. Авшенюк, Н. Бідюк, І. Готліб, А. Кендел, І. Кінг, К. Корсак, Р. Коуін, М. Ларсен, Н. Мукан, Л. Пуховська, В. Раст, А. Теодорович, Б. Холмс, Д. Тернер, Д. Філіпс), висвітлені результати проведення компаративного аналізу специфіки освітніх систем у різних країнах (П. Бродфуд, Р. Гудмен, Т. Десятов, Н. Лавриченко, М. Лещенко, О. Локшина, О. Матвієнко, С. Новек, М. Осборн, А. Сбруєва, С. Тезікова, С. Фрейзер, Б. Шуневич) тощо.

Компаративістика, сягаючи рівня загальнонаукової методології, має враховувати результати порівняльного педагогічного аналізу [12, с. 7]. Педагогічна порівняльна методологія сягає своїми витокami компаративної науки. Порівняльна педагогіка розвивалася поетапно, відповідно до поклику часу.

Порівняльна педагогіка тісно пов'язана з філософією, психологією, економікою, правом, соціологією та іншими дисциплінами. Цей зв'язок

прослідковується в різних напрямках. По-перше – спільність об'єктів (понять, закономірностей, критеріїв, методів) (психологія, соціологія анатомія та ін.). По-друге – взаємодія, взаємовплив, інтеграція педагогіки та інших наук (економіка, право, та ін.). По-третє – порівняльна педагогіка спирається на ідеї інших наук, використовує їхні методи і результати дослідження тощо [7, с. 25].

Коли і хто вперше виокремив порівняльну педагогіку серед інших наук однозначно сказати складно. Перші ґрунтовні дослідження в цій галузі пов'язують з працею Марка Антуана Жульєна Паризького «Нарис та попередні нотатки до дослідження з порівняльної педагогіки» (1817). Але деякі науковці, зокрема Б. Вульфсон та З. Малькова, вважають що порівняльна педагогіка стала окремою наукою вже тоді, коли виникли перші організації, які займалися систематизацією фактів і матеріалів у сфері освіти і відображали розвиток освітнього процесу і педагогічної теорії у різних країнах і регіонах світу [3, с. 17].

Стрімкого розвитку порівняльна педагогіка набрала з останніх років існування СРСР і на початку незалежності України. Вітчизняні науковці усвідомлювали, що Україна на порозі глобальних змін і тісної співпраці з міжнародними співтовариствами. Їй необхідна освітня система, яка б сприяла виходу молодих освітніх кадрів на міжнародну арену.

Наразі поряд з терміном порівняльна педагогіка, під яким найчастіше розуміють академічну науку, з'явилися суміжні напрями досліджень – порівняльна освіта (comparative education), інтернаціональна освіта (international education). Вони мають певну специфіку, на яку слід звернути увагу. Річ у тім, що в глобальному світі компаративна педагогіка набуває дедалі більшої практично-прикладної значущості, передусім як дослідницька діяльність, що дає змогу порівнювати якісні параметри функціонування освіти в кількох чи низці країн, і за необхідності вдаватися до реформаторських заходів. Такі компаративні дослідження часто класифікують як інтернаціональні (чи міжнародні) в галузі освіти. Вони проводяться силами фахівців з багатьох країн і є почасти практично спрямованими, передбачають міжнародну співпрацю, закордонні відрядження науковців, організацію діяльності міжнародних дослідницьких центрів та інституцій, що займаються аналізом та узагальненням наукових результатів, даних, одержаних ученими й освітянами-практиками в різних країнах світу [4, с. 8].

Необхідно зазначити, що методологія історико-компаративних педагогічних досліджень не зводиться лише до використання порівняльного методу. Як зауважує В. Садова, такі дослідження охоплюють проблематику творення педагогічних парадигм, масових педагогічних ідеалів і уявлень різних народів у різні історичні епохи тощо. Доволі цікавою є проблема типологізації у певну історичну епоху домінантного педагогічного мислення, структуралізація педагогічних концепцій та інші проблеми в їх конкретно-історичній інтерпретації [8, с. 304].

Як вважає О. Старовойтова: «Педагогічне порівняння є науковим методом, котрий виходить із явищ навчання і виховання, щоб через співставлення різних поглядів з'ясувати основні закономірності, підпорядкувати їх, керуючись правилом домінантності, й нарешті – в такий спосіб дійти до автентичного (справжнього) пізнання» [7, с. 27].

Сучасні історико-компаративні педагогічні дослідження набувають активного поширення, зокрема в рамках Всеукраїнського науково-практичного семінару, організованого відділом порівняльної педагогіки Інституту педагогіки НАПН України в рамках НДР «Трансформаційні процеси у шкільній освіті країн Європейського Союзу та США». Матеріали збірника присвячено актуальним проблемам педагогічної компаративістики, охоплено методологічні орієнтири порівняльно-педагогічних студій, стратегії розвитку шкільної, професійної освіти та освіти дорослих у компаративістичній перспективі, зарубіжний досвід підтримки обдарованості і сприяння творчим здібностям школярів, інноваційні технології в освіті зарубіжжя та України [7].

Методологія порівняльної педагогіки на сучасному етапі, активно розвиваючись під впливом глобалізаційних факторів, збагачується новими характеристиками, примножуючи усталені. «Золотим» правилом для кожного компаративіста став розгляд освітнього феномену в історико-соціально-економіко-культурному контексті; збережено правило, сформульоване «компаративістами-науковцями», щодо обов'язковості на основі виявлення спільностей / відмінностей виведення тенденцій / закономірностей / законів розвитку; посилено практичну зорієнтованість порівняльно-педагогічних розвідок через імператив надання рекомендацій розробникам освітньої політики для удосконалення національної освіти [5, с. 9].

Отже, літературна і педагогічна компаративістика – відносно нові, але актуальні науки, з високим науковим потенціалом, які формувались протягом тривалого часу на межі компаративістики і філософії, літературознавства, педагогіки.

Порушена проблема перспективна і потребує подальших досліджень, адже компаративістика розвивається динамічно, активно взаємодіючи з іншими науками.

Література

1. Бровко О. Основи компаративістики : [навчально-методичний посібник] / Олена Олександрівна Бровко. – Луганськ : Видавництво ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2012. – 214 с.
2. Будний В. Порівняльне літературознавство : [підручник] / В. Будний, М. Ільницький. – К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 430 с.
3. Вульфсон Б. Сравнительная педагогика / Б. Вульфсон, З. Малькова. – М., Воронеж : НПО «МОЗДК», 1996. – 256 с.
4. Лавриченко Н. Порівняльна педагогіка : віхи розвитку / Наталія Лавриченко // Порівняльно-педагогічні студії – 2010 : матеріали науково-

практичного семінару 17 червня 2010 року (м. Київ). – К. : Інформаційні системи, 2010. – 128 с.

5. Локшина О. Професіоналізація порівняльної педагогіки в Україні : здобутки і виклики у вимірі педагогічної компаративістики у зарубіжжі / О. Локшина // Історія та методологія порівняльно-педагогічних досліджень : порівняльно-педагогічні студії. – 2014. – № 6 (20). – С. 5–12.

6. Муқан Н. Ретроспектива розвитку компаративістики / Наталія Муқан, Людмила Гук // Порівняльна професійна педагогіка. – 2012. – № 1. – С. 34–39.

7. Педагогічна компаративістика – 2015 : трансформації в освіті зарубіжжя та український контекст : матеріали науково-практичного семінару (Київ, 11 червня 2015 р.) / [за заг. ред. О. Локшиної]. – К. : Педагогічна думка, 2015. – 288 с.

8. Садова В. Використання компаративістики в історико-педагогічних дослідженнях / В. Садова // Вісник Львівського університету. – Серія : Педагогічні науки. – 2009. – Вип. 25. – Ч. 1. – С. 301–306.

9. Словник іншомовних слів / [уклад. : С. Морозов, Л. Шкарапута]. – К. : Наукова думка, 2000. – 680 с.

10. Сучасна літературна компаративістика : стратегії і методи / [за заг. ред. Д. Наливайка]. – К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2009. – 487 с.

11. Указ Президента України «Про Національну доктрину розвитку освіти в Україні» від 17.04.2002 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>.

12. Цюра С. Особливості методології порівняльних педагогічних досліджень / Світлана Цюра // Історія та методологія порівняльно-педагогічних досліджень. Порівняльно-педагогічні студії. – 2013. – № 2–3. – С. 7–13.

References

1. Brovko O. Osnovy komparatyvistyky : [navchalno-metodychnyi posibnyk] / Olena Oleksandrivna Brovko. – Luhansk : Vydavnytstvo DZ «LNU imeni Tarasa Shevchenka», 2012. – 214 s.

2. Budnyi V. Porivnialne literaturoznavstvo : [pidruchnyk] / V. Budnyi, M. Pnytskyi. – K. : Vydavnychi dim «Kyievo-Mohylianska akademii», 2008. – 430 s.

3. Vulfson B. Sravnitelnaia pedahohika / B. Vulfson, Z. Malkova. – M., Voronezh : NPO «MOZDK», 1996. – 256 s.

4. Lavrychenko N. Porivnialna pedahohika : vikhy rozvytku / Nataliia Lavrychenko // Porivnialno-pedahohichni studii – 2010 : materialy naukovopraktychnoho seminaru 17 chervnia 2010 roku (m. Kyiv). – K. : Informatsiini systemy, 2010. – 128 s.

5. Lokshyna O. Profesionalizatsiia porivnialnoi pedahohiky v Ukraini: zdobutky i vyklyky u vymiri pedahohichnoi komparatyvistyky u zarubizhzi /

O. Lokshyna // Istoriiia ta metodolohiia porivnialno-pedahohichnykh doslidzhen : porivnialno-pedahohichni studii. – 2014. – №6 (20). – S. 5–12.

6. Mukan N. Retrospektyva rozvytku komparatyvistyky / Nataliia Mukan, Liudmyla Huk // Porivnialna profesiina pedahohika. – 2012. – № 1. – S. 34–39.

7. Pedahohichna komparatyvistyka – 2015 : transformatsii v osviti zarubizhzhia ta ukraïnskyi kontekst : materialy naukovo-praktychnoho seminaru (Kyiv, 11 chervnia 2015 r.) / [za zah. red O. Lokshynoi]. – K. : Pedahohichna dumka, 2015. – 288 s.

8. Sadova V. Vykorystannia komparatyvistyky v istoriiko-pedahohichnykh doslidzhenniakh / V. Sadova // Visnyk Lvivskoho universytetu. – Seriia : Pedahohichni nauky. – 2009. – Vyp. 25. – Ch. 1. – S. 301–306.

9. Slovnyk inshomovnykh sliv / [uklad. : S. Morozov, L. Shkaraputa]. – K. : Naukova dumka, 2000. – 680 s.

10. Suchasna literaturna komparatyvistyka : stratehii i metody / [za zah. red. D. Nalyvaika]. – K. : Vydavnychiy dim «Kyievo-Mohylianska akademiia», 2009. – 487 s.

11. Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro Natsionalnu doktrynu rozvytku osvity v Ukraini» vid 17.04.2002 r. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>.

12. Tsiura S. Osoblyvosti metodolohii porivnialnykh pedahohichnykh doslidzhen / Svitlana Tsiura // Istoriiia ta metodolohiia porivnialno-pedahohichnykh doslidzhen. Porivnialno-pedahohichni studii. – 2013. – № 2–3. – S. 7–13.

*Стаття рекомендована до друку
доктором педагогічних наук, професором кафедри української
і зарубіжної літератури та методики навчання
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія Сковороди»
Токмань Ганною Леонідівною*

Стаття надійшла до редакції 28 вересня 2015 року